

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Søren Kristensen: Hans Lorenzen
H. V. Gregersen: Provst Hans Peter Prah
P. O. Andersen: Hjortbæk = Kalbymark
Hjemmetysker
H. Lausten-Thomsen: Tysk og dansk historie

Sønderjydske månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

Historisk Samfund for Sønderjylland

indbyder medlemmer med husstand til en udflugt
søndag den 9. september.

Der mødes foran Glyksborg slot præcis kl. 12,45. Her vil museumsinspektør H. N e u m a n n, Haderslev, fortælle om slottets historie, hvorefter deltagerne i hold under kyndig ledelse vil få forevist slottet og dets samlinger. Fra Glyksborg køres der til *Borgerforeningen* i Flensborg, hvor der drikkes kaffe, og hvor chefredaktør L. P. C h r i s t e n s e n, Flensborg Avis, vil fortælle lidt om dette danskhedens mødested og de minder, der er knyttet dertil. Efter kaffebordet besøges *Mariekirken*, hvor museumsdirektør, dr. phil. F r. F u g l s a n g, Flensborg, vil berette om kirken og dens rige inventar. Fra kirken vandles via *Helligåndsgangen* forbi *Helligåndskirken* med pastor H. F. P e t e r s e n, Satrup, som fører til *den gamle kirkegård*, hvor chefredaktør L. P. Christensen vil berette om de minder, der er knyttet til denne. Der sluttes her kl. ca. 18,15.

Pris for deltagelse (incl. adgang til Glyksborg slot, men ikke kaffebord) er kr. 3,00 pro persona.

Husk pas!

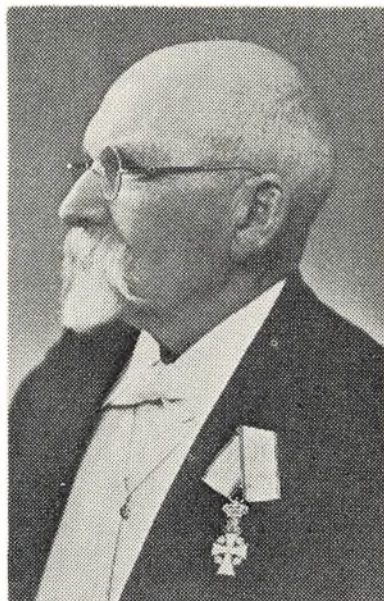
Der afgår bus fra Åbenrå, markedspladsen, kl. 11,15, pris kr. 6,00; fra Kruså, det danske toldsted, kl. 12,00, pris kr. 3,00; fra Flensborg, parkeringspladsen ved ZOB, kl. 12,15, pris kr. 3,00 el. mk. 2,00; fra Tønder, nye rutebilstation, kl. 11,00, pris kr. 8,00.

Styrelsen.

HANS LORENZEN

en slesvigsk lærertype
ved århundredskiftet

Af Søren Kristensen

Det er i Ballum på kejserens fødselsdag den 27. januar 1900. Lærer Lorenzen er ude i haven i færd med at hejse flaget. Cirka 30 meter derfra i landevejsgrøften ser drengene til, og det er meget stygge ord, de bruger om flaget og ørnen. Lidt efter er de inde i skolestuen, som er temmelig stor med plads til 60 børn, drengene til højre og pigerne til venstre ved sorte femmandsborde. På den bageste væg hænger billeder af Luther og hans venner, af kejser Friedrich og kejser Wilhelm den Anden. Denne er i hvid kyrasseruniform med hjelmen i hånden. Drengene mener, at hans herskerblik kan se dem, hvor i stuen de end måtte være. Overskægget stritter opad som stykket af hjelmen. Lorenzen står modsat ved den øverste væg. Han ser jævn og tilforladelig ud, navnlig alt andet end udstafferet. Der synges: »Allein Gott in der Høh sei Ehr.« Så fremsiger læreren en bøn, hvoraf slutningen: »Segne, segne unsern Kaiser.« Men det var bøn, det følte man, trods modstanden i ens indre. Jeg anfører denne fødselsdag, fordi den afslører Lorensens store loyalitet, hans store tålsomhed, den jævne mand over for det opstyltede, den hjemstavnstro nordslesviger over for det fremmede. Og aldrig har jeg hørt Lorenzen sige noget nedsættende om Tyskland eller om tysk kultur.

Sognet var i kirkelig henseende noget delt, men her viste han også dyb respekt, når der bare lå alvor bag. Og han hentede stof til undervisning fra andre kredse end de snævert kirkelige. Som den energiske og kloge, men beskedne og tålsomme mand han var, stående som groet op af den nordslesvigske folkegrund, er det klart, at ham kunne man ikke komme udenom, og han blev efterhånden Ballum sogns mest centrale skikkelse.

Hvor var det drøjt at slæbe de 60 børn frem i tysk. Hjælpebidlerne var fattige

og ringe. Læsebogen »Der Kinderfreund« var en ussel børnebog i sammenligning med »Børnenes danske Læsebog«. Men hele fagkredsen var tysk bortset fra fire danske religionstimer. Ved hjælp af udenadslæren, flittigt gentagelse af det lærte, lette diktater og småstile kom mange alligevel helt godt fremad, især de nogenlunde begavede.

I hjemstavnslæren hed det: »Ballum liegt an der Nordsee, der Insel Røm gegenüber, 15 km nördlich von Hoyer.« Men mange forstod ikke forholdsordslæddet: der Insel Røm gegenüber og sagde »der Insel Røm geht hinüber.« Så måtte der rettelser og gentagelser til. Videre blev der fortalt om tønderiske kniplinger. Sagnet var et gammelt kliplesagn. Mon børnene forstod det? tænkte Lorenzen, afbrød sig selv og spurgte: »Aber Spitzen — was ist das?« En stor tung dreng udbød: »En knip (tøjklemme).« Spredt latter i skolestuen! Drengen mærkede, at det var galt og rettede hurtigt: »Nej, en pølsepind.« Latteren steg, men skulle man ikke snarere have grædt? Hvem kunne have sagt, hvad en tøjklemme eller en pølsepind hed på tysk? Hvor sørgeligt, at barnets sprog skulle afskæres fra selve livet, som jo er modersmålets kilde.

Hvor fortjener Lorenzen tak, fordi han i den preussiske skole skaffede sig tid til også at pleje det danske modersmål. Hver lørdag skulle vi skrive et dansk salmevers hjemme med latinske bogstaver i modsætning til de gotiske, som ellers skulle bruges i skolen. Han var omhyggelig med at forklare gode danske udtryk, han brugte flittigt danske ordsprog, læste H. C. Andersens eventyr, fortalte om Blicher. Ja, endda om den finske digter Runeberg, om Bjørnson og Ibsen.

Ved skildringen om kampen på Dybbøl var det almindeligt i skolerne, at der blev fortalt om den preussiske pioner Klinke, der bortsprængte palisaderne på en af skanserne. Det berettede Lorenzen ikke om, men derimod dvælede han ved løjtnant Anchers og Carstenskjolds heltemod. Altid hed det: »Desværre, desværre«, og ved omtalen af kanonbåden Rolf Krakes forsvinden under overgangen til Als: »Desværre — desværre.« Men trods nederlaget stod Lorenzen usvigelig fast på den danske skanse. Han så, hvorledes nordslesvigerne i alle retninger organiserede sig selvstændigt og voksede sammen til et folk. Han nærrede genforeningshåbet; i skolen kom det ikke direkte frem, men det var der. En eftermiddag kom han glædestrålende ind i skolesuen og sagde, at nu havde tjekkerne vundet flertal i byen Pilsen. Han havde en stor evne til at kaste forklarende lys ind over begreberne. Men med undtagelse af Luther, Paul Gerhardt og grev Zinzendorf var eksemplerne aldrig fra tysk historie, men nok fra engelsk. Han fortalte, at dronning Viktoria bad til Gud om, at hun dog måtte have godhed i sindet, når hun skulle styre de mange folk. Og Gladstone skulle i parlamentet have udtalt, at en mand med Gud har majoriteten. Lorenzen tænkte nok på, at det i høj grad passede på ham selv, dette standpunkt. En gang ville han forklare begrebet årvågenhed og fortalte så, hvorledes en trop hessiske husarer blev overrumplet og fanget ved Nørre Snede i treårskrigen. De havde forsømt at udstille vagtposter.

»I aftes kom den jyske post med nyt fra Nørre Snede, hvor hesserne fik hus-

mandskost midt på den brune hede, hvor de fik bod for alle savn, som fristes må på heden: befordring fri til København og hviletid til freden.«

En kvik pige udbrød spontant: »A, det havde de lige godt af!« Lorenzen måtte skyndsomt til at tysse, for vel var billedet fortræffeligt, men alt for dristigt i en preussisk skole. Det kunne let misforstås.

Hver morgen blev der sunget en salme, og fadervor blev bedt, men om lørdagen læste Lorenzen søndagens kollekt, og epistelen og evangeliet blev læst og forklaret.

I frikvarteret kunne det hænde, at drengene holdt inde med deres ofte lidt voldsomme leg og blev optaget af pigernes sanglege. Og de havde mange: Bro, bro, brille, Skære, skære havre, Munken går i enge, Væve vadmel, Ræven trasked' over isen o. s. v. Pigerne gik selvforglemmende op i legen. Men under tiden kom der en tysk frem: »Wenn wir fahren auf die See.« Men den forsvandt lige så hurtigt. Var det måske Hansigne Lorenzen, der gav en af de store piger en lille påmindelse om, at de havde nok i de danske, så det ikke var nødvendigt med det fremmede. Men arven var rig og skøn og brugtes flittigt.

Dagens afslutning, især i vinterhalvåret, virkede højtideligt på mit sind. I forvejen havde vi haft tysk sproglære og sætningsøvelser, og det kunne nok være træls. Så faldt skumringen på, og vi sang en dejlig aftensang: »Nu hviler mark og enge«, eller »Dybe stille, stærke milde«, undertiden også en af Ingemanns aftensange. Så sluttedes der med en bøn: »Bevar, o Gud, i nat min fader og min moder, vort land, vor by, min søster og min broder! Luk du hvert øje til, i hvilket tårer stå, at styrket det din hjælp i morgen skue må!«

Det er let at forstå, at Lorenzens skolebørn var velforberedte til at gå til Sprogforeningens bogsamling i stedet for til det tyske bibliotek. Det samme gjaldt med hensyn til den danske efterskoler nord for grænsen. Vinteren 1904—05 var vi seks unge fra Bodsbøl skole på Bramminge efterskole, og vi var godt forberedte i dansk, regning og historie. Jeg kunne gå et skridt videre og mene, at hans elever var vel forberedte til at gå ud i menighedslivet.

Myndighederne syntes dog ikke om Lorenzen og kom ham undertiden på tværs. En søndag kom der et brev i en gul konvolut. Heri meddeltes det ham, at han var forflyttet til Ditmarsken. I Bodsbøl havde han været i 25 år. Man ville ikke give ham nogen forklaring, hverken i amtsbyen Tønder eller i regeringsbyen Slesvig. Men landråden udtalte: »Sie müssen aus dem Kreise heraus!« Lorenzen søgte så sin afsked med pension, men fik den uden. Han var nu en fri mand, men prisen var høj. Han mistede sit kald, som var hans livsgerning, og som han gik op i med ildhu; han mistede også sit levebrød. Men den højeste pris betalte Bodsbøl skole-distrikt, som mistede en lærer af enestående duelighed.

Genforeningen bragte ham oprejsning. Han blev udnævnt til ridder af Dannebrog og fik bod for, hvad han havde måttet savne.

Nu måtte landråden »aus dem Kreise heraus«, men forinden forhandlede Lorenzen som amtsrådsmedlem på lige fod med ham om amtets deling. Foruden en fortjenstfuld gerning som skolemand øvede han en virksomhed på andre områder, og den var lige så levende og betydningsfuld.

Provst Hans Peter Prahll og Haderslev Provsti i 1864

Ved H. V. Gregersen

Med nederlaget i 1864 gik uret i slag for alle de mange kongerigske præster, der var kommet »sønden å« i årene efter treårskrigen afslutning i 1850, og en lang række af de slesvigholstenske præster, der havde måttet forlade landet som følge af deres politiske virke under treårskrigen, belavede sig nu på at vende tilbage.

En af dem var provst *Hans Peter Prahll*, der atter overtog ledelsen af Haderslev provsti, og til nærmeste kirkelige foresatte fik han *Bertel P. Godt*, også et af landets egne børn, der blev generalsuperintendent for hele Slesvig. Mens slesvigholsterne inden for administrationen efterhånden måtte se sig fortrængt af preussiske embedsmænd¹), forblev de også i den preussiske tid i det hele og store enerådende inden for statskirkens enemærker.

Som tyske slesvigholstenere var det naturligt i 1864 deres faste overbevisning, at det, der var sket, for al fremtid ville bevare hertugdømmet Slesvig som et tysk land. Det måtte derfor være målet at medvirke til at få det danske sindelag i de nordlige egne udryddet. Ligesom de danske præster i årene efter 1850 i overvejende grad havde taget aktivt del i nationalpolitisk arbejde, måtte det nu være det tysk-slesvigholstenske præsteskabets opgave at fremme tyskheden.

Det er på denne baggrund, at det her anførte brev skal ses, som provst Prahll kort efter sin embedstiltrædelse i 1864 sendte generalsuperintendenten. En koncept til dette brev beror nu på Landsarkivet i Åbenrå blandt »forskellige korrespondancesager fra Haderslev provstearkiv«. Da det tør antages, at originalen er gået tabt ved tilintetgørelsen af Landeskirchenamts arkiv under bomberegnet over Kiel i den anden verdenskrig, må der tillægges denne koncept øget betydning som kilde til belysning af de tanker, der rørte sig hos en mand som Hans Peter Prahll, da han i 1864 igen sad som provst i Haderslev.

Det var nybesættelse af en lang række præstekald, der først og fremmest lå provsten på sinde, og da hans udtalelser om de forskellige kandidater er ret åbenhjertige, yder hans brev et udmærket bidrag til Haderslev provstis gejstlige

topografi og til de forskellige omtalte kandidaters personalia. Selv om *Carsten Petersen* har benyttet uddrag af det i »Slesvigske Præster«, vil det være af interesse at kende det i sin helhed.²⁾

Efter at have lykønsket generalsuperintendenten med den nye stilling — »Lieber Bruder Godt« kalder han ham til indledning — og tilføjet en beklagelse af, at *Rehboff*³⁾ ikke havde ønsket at vende tilbage til grænse-landets kampe, går han over til det, der i særlig grad ligger ham på hjerte.

Det var dygtige folk, det gjaldt om at få fat på, og de måtte være det danske sprog mægtige. »Det må ikke ske, at menighederne kommer til den overbevisning, at de misrøgted fra tysk side af mangel på dygtige præster. Kun den slags folk egner sig som grænsevogtere imod Danmark, eftersom de fleste af de hidtidige kongerigske præster på deres måde har været meget dygtige og virksomme gejstlige«, en indrømmelse, man ikke ellers finder fremsat fra tysk side på den tid.

Først var der embedet ved Marie (Vor Frue) kirke i Haderslev. »Det vil være absolut nødvendigt, at den tyske førstepræst er lige så vel bevandret i det danske sprog som i det tyske, thi det danske sprog har i de sidste 12—14 år vundet meget terræn i byen«, og det er hændt ham selv ved et besøg som sjælesørger hos en tysksindet familie, at han blev bedt om at tale dansk, fordi man var mere fortrølig med det danske sprog. »Hvis den herværende førstepræst ikke er fuldstændig kyndig i det danske sprog, vil hans virkekreds indsnævres og en betydelig del af menigheden vil forblive fremmed for ham, indtil det tyske sprog har tilbagevundet sit gamle terræn ved forholdenes magt og navnlig ved reorganisationen af skolevæsenet«. Han beder derfor endnu engang indtrængende om, at *Godt* vil have dette for øje ved besættelsen af embedet.

Pastor *Reuter*⁴⁾, der er en fortræffelig mand, som allerede har tilkæmpet sig en vis position i byen, er dog trods alt for ung til at kunne komme i betragtning.

Pastor *Hansen*⁵⁾ i Baden-Baden synes at ville modtage stillingen, hvis han bliver opfordret til det, men han må først forpligtes til at prædike dansk. Iøvrigt nærer menigheden ingen ønsker om at få ham, og Prah anser ham da heller ikke for en passende mand. »Hverken hans personlighed eller hans sjælelige stilling til menigheden kvalificerer ham«.

»Derimod har pastor *Petersen*⁶⁾, der er født i Stenderup i Haderslev amt og nu virker i Ihringen i Baden, gjort et meget gunstigt indtryk, i det mindste for såvidt han har været i berøring med folk herfra«.

Pastor *Jensen*⁷⁾ i Herzhorn var også emne, men den, som til alle sider ville være den mest egnede som førstepræst, var præpositus *Müller*⁸⁾ i Doberan i Mecklenburg, der endnu ikke definitivt havde opgivet at søge stillingen. Ham ønskede Prah at sætte som nr. 1, pastor *Petersen* i Ihringen som nr. 2.

»Den herværende andenpræst *Bruhns*⁹⁾, som under det danske regiment blev valgt af menigheden, er, som man plejer at sige, »et meget skikkelig menneske«

(citatet anføres på dansk), men dog uden betydning. Her er han kommet i en uheldig situation, som han, hvor meget han end vil anstrenge sig, aldrig vil arbejde sig ud af. Han vil nemlig altid være partiprædikanten, og hans forbliven vil kun tjene til at gøre den politiske splittelse inden for menigheden varig. Han er imidlertid indfødt slesviger og vil i et landsogn kunne blive til stor velsignelse. En forflyttelse f. eks. til Als — han er nemlig svigersøn til biskop *Hansen* på Als — vil sikkert gavne både menigheden og ham selv«.

»Hospitalspræst *Johansen*¹⁰⁾ er en begavet mand og blandt de danske gejstlige den, som mest har varetaget sjælesorgen. Men han er grundtvigianer og helt og holdent (»durch und durch«) dansk«. Prahls havde haft en lang samtale med ham, og efter hans ytringer indtog han en ejendommelig stilling¹¹⁾. »Han synes at have tænkt sig ind i stillingen som missionær i et fremmed land og påstår kun at kunne komme i konflikt med regeringen, hvis det bliver ham pålagt i kirkebønnen at mindes andre landsherrer end den danske konge. I så fald vil han som ærlig mand straks nedlægge sit embede, men mener iøvrigt, at han godt kan blive ved med at virke i det stille i den kreds, som han har samlet om sig, tilmed da han vil holde sig borte fra politik. I teorien er en sådan stilling måske mulig, men er den det også i praksis?« Det turde Prahls ikke hævde. »Da *Johansen* står i direkte modsætning til civilstyrelsens principper, synes konflikten allerede at være fuldstændig for så vidt, som han forbeholder sig frihed til at nægte øvrigheden lydighed. »Jeg går ikke på rævekløer« (citatet på dansk), havde *Johansen* ganske vist sagt med henblik på sit løfte om at forholde sig politisk rolig, men andre udtaler sig anderledes om ham. Skal han afskediges, vil det sikkert være det rigtigste at overlade hans gerning til subrektor *Petersen*¹²⁾. Han vil uden tvivl påtage sig den og kan let passe den ved siden af sin skolegerning«.

I sit brev beklager provst Prahls derefter, at *Hiort*¹³⁾ har fået løfte på Hoptrup. »Han vil slet ikke kunne tilfredsstille menigheden efter den meget begavede og intelligente *Møller*¹⁴⁾ og vil derfor vanskeligt kunne styre den«.

»I Vilstrup er pastor *Groth*¹⁵⁾ allerede i funktion. Menigheden er tilfreds, og kirkeværgerne var her i forgårs for at udtale deres taknemmelige glæde over, at der er blevet sendt menigheden en så dygtig gejstlig. *Groth* har også i forgårs udtalt sin glæde over menigheden. Men denne præst er en mand, der duer til andre kampe, og embedet er for godt til ham. Vilstrup er nemlig den bedste menighed i provstiet.«¹⁶⁾

Prahls foreslog derfor den gamle *Peter Raben*¹⁷⁾, der sad i Varnæs. »Det er lige en stilling for ham, og han vil sikkert bedst kunne virke i *Windekildes* og *Meyers*¹⁸⁾ ånd. Tilmed er det usømmeligt hårdt for en ældre, så ofte prøvet mand at skulle lade sig underkaste et valgs tilfældigheder. Det kan yngre folk bedre«.

»Den til Halk konstituerede pastor adj. *Sass*¹⁹⁾ er os en temmelig ukendt størrelse. Han skal være en gammel særling²⁰⁾ og er vel, når alt kommer til alt, den samme *Sass* fra Delve, som i sin tid har studeret sammen med mig. Men kan han dansk? Fra forskellig side er det blevet fortalt mig, at det er tvivlsomt. I hvert

fald kan han forhåbentlig ikke blive i Halk«. Prahls foreslog i stedet *Grauer*²¹) i Schwelm. »I Halk trænges der til en dygtig præst, da *Rasmussen*²²) var en overordentlig begavet mand«.

Til Vonsbæk bad Prahls om at få pastor *Matzen*²³) fra Neustadt. »Han vil være den egnede personlighed til at vinde denne temmelig genstridige menighed«.

»Pastor *Eckell*²⁴) vil vel kunne blive i Hammelev. Han skal være en oprigtig og tro mand. Ganske vist synes han at nære temmelig høje forestillinger om sin egen dygtighed og begavelse, men ifølge hans kammerater fra ungdoms- og studietiden savner de blot det rette grundlag! Det vil der dog vist bedst kunne rådes bod på i Hammelev, da denne menighed politisk set er den uroligste i hele provstiet. Men på den anden side rører der sig i det mindste i en del af den et kristeligt sindelag, således at en kristelig prædikant kan finde fremragende berøringspunkter for sin virksomhed«.

»I Starup-Grarup skal pastor *v. Neergaard*²⁵) vel forhåbentlig ikke blive.« Prahls kender ham ganske vist ikke, men efter den korrespondance, som han har ført med ham, og efter et brev fra ham til *Kofoed-Hansen*²⁶), som Prahls havde fundet i det stedlige provstearkiv, samt efter de prædikener, han skal have holdt i omegnen, må han være »ein etwas wunderlicher Heiliger«, som kun kan skabe splittelse i Starup-Grarup. »For øvrigt er sognet vel også for betydeligt til ham. Seminarieforsøger *Lange* i Segeberg ville passe bedre. Han vil sikkert med glæde overtage Starup-Grarup eller Hoptrup, og man ville vinde en betydelig kraft, hvilket er nødvendigt begge steder«.

»Tyrstrup-Hjerndrup endelig er det bedste præstekald i hele hertugdømmet. Jeg anser det derfor for en ren umulighed, at pastor *Dreesen*²⁷) definitivt får dette embede«. Prahls foreslår i stedet pastor *Jacobsen*²⁸) i Bøel i Angel. Han har kendt ham fra ung af. »I længere tid var han ansat i Rhinprovincen, men tog efter opfordring fra det rhinske konsistorium og det evangeliske overkirkeråd tilbage til Slesvig og har nu sidst måttet lide meget i Bøel. Under krigen har han måttet pastorere som preussisk divisionspræst for de danske krigsfanger. Han er blevet anbefalet af feltprovst *Thielen* i Berlin«. Prahls anså ham derfor for en egnet mand både, hvad angik selve menigheden og det nærliggende Christiansfeld.

Mindst fem danske præster måtte endnu fjernes fra Haderslev provsti og det snart. Måske måtte også nogle af skolelærerne væk, »hvis det skal blive til noget med os, og hvis den trodsige forbitrelse med dens meningsløse stiklerier (»Wühlerien«), som møder os, skal brydes. Således *Kragh*²⁹) i Øsby, som trods sin danskhed skal have mistet al kredit i sognet, *Bøllemose*³⁰) i Åstrup, et trodsigt og genstridigt menneske, *Hagen*³¹) i Stepping, leder af bonde-stormkolonnen ved Brøns i den forrige krig, endnu stadig en fanatiker og en politisk »Wühler«, men fremfor alle *Nansen*³²) i Aller, en søn af gæstgiver Nathanson i København og trods dåben efter sit væsen endnu jøde og i politisk henseende den værste af alle provstiets præster. Pastor *Aaby*³³) i Hejls, en uværdig præst, er den uskyldigste af de

nævnte og kan derfor sidde længst«. Prah! anmodede om at få frie hænder til at ordne sagen, »således at de fem så snart som muligt kan blive fjernet«. —

Det er ikke hensigten med offentliggørelsen af dette brev at sætte en plet på det strålende eftermæle, som er blevet Hans Peter Prah! til del fra dansk såvel som fra tysk side. Den ovenfor nævnte danske hospitalspræst, *J. Johansen*, giver således i sine »Oplevelser i Sønderjylland« det smukkeste billede af sit forhold til den tyske provst i Haderslev. Som et vidnesbyrd om deres indbyrdes forståelse kan det fremhæves, at også hospitalspræsten kom til at tale ved provst Prahls bære, og han udtalte bl. a. følgende mindeord: »Når jeg her tager ordet, da er det for at udtale en tak til den hensøvede. Først har jeg at bringe en tak for den humanitet, hvormed han er kommet mig og flere, der ligesom jeg under vanskelige forhold har stået i embedsforhold til ham, i møde. Men fremfor alt vil jeg bringe ham en tak på de børns vegne, blandt hvilke jeg har min daglige gerning, og på deres forældres vegne. Det vil blive bevaret i venligt minde af denne egns befolkning, at det er provst Prah!, hvem fremfor noget andet menneske den retfærdighed- og billigheds-handling skyldes, som er blevet øvet mod disse børn og deres forældre. Jeg ved, at det er blevet påskønnet og vil blive påskønnet netop af sådanne forældre, hvem deres børns åndelige ve og vel ligger alvorligt på hjerte. Det er derfor også mit håb, at det vil blive kærligt ihukommet af den store børneven histoppe, som bærer alle sine små på sit hjerte, og som har sagt: Hvo, som giver en af disse ringe ikkun et bæger koldt vand at drikke, fordi han er en discipel, sandelig siger jeg eder, han skal ingenlunde miste sin løn.«³⁴⁾

Man vil måske fra dansk side kunne få et noget mindre flatterende billede af Prah! ved gennemlæsning af det ovenfor anførte brev, men det må ikke glemmes, at det skal ses på baggrund af den herskende tidsånd. Som embedsmand er han blevet et offer for »statsræsonen«, men det har han ikke været ene om. Vi kan vist roligt hævde, at det er hensynet til nationalstaten, der helt op til vor tid har været afgørende i alle vigtigere grænselandsanliggender og det på dansk såvel som på tysk side.

NOTER OG HENVISNINGER

- 1) Se f. eks. S. mdsskr. 1955, s. 81—82.
- 2) Carsten Petersen: *Slesvigske Præster* (1938), s. 171—172. En sammenligning af det her refererede brev med gengivelsen i „Slesvigske Præster“ vil give et indtryk af Carsten Petersens ret frie stilling til sit kildemateriale. Hans bog indeholder et sandt væld af oplysninger, men alligevel vil man i adskillige tilfælde kunne have udbytte af at søge tilbage til selve kildestoffet, fordi han ofte har foretaget ret vilkårlige udeladelser. Se f. eks. også S. mdsskr. 1952, s. 188. Dette være imidlertid ikke anført til forklæjning af dette fremragende, af en personlig helhedsopfattelse prægede værk.
- 3) Johs. Andr. Rehhoff, f. Tønder 1800, d. Hamburg 1883. Var en fremragende prædikant, ivrig tysksindet, afskedigedes 1850 som provst i Åbenrå, fik derefter ansættelse i Hamburg, hvor han også blev efter 1864, træt af de politiske tilstande i grænselandet.

- 4) Ludw. Andr. Reuter, f. København 1836, d. Broager 1905. Virkede i Broager fra 1864 til sin død, var opr. modstander af fortyskningen af det nordsl. skolevæsen, men bøjede sig for statsmagten.
- 5) Adolf Magnus Hansen, f. Haderslev 1819, afskedigedes 1850 som diakon i Åbenrå, vendte ikke tilbage til hjemstavnen.
- 6) Georg Chr. Petersen, f. Stenderup 1817, d. Flensborg 1896. Var 1849—1850 præst i Hellevad-Egvad, se f. eks. S. mdsskr. 1951, s. 142, 144. Kom i 1864 til Bov og 1874 til Handeved.
- 7) Andr. Detlev Jensen, f. Glückstadt 1826, d. Kiel 1899. Blev 1865 præst i Nr. Brarup, 1866 i Kiel og 1872—1891 generalsuperintendent for Holsten.
- 8) Carl Eduard Müller, f. Haderslev 1812, d. smstds. 1897. Afskediget 1851 som præst i Hammelev, 1864—1890 førstepæst i sin hjemby, efter Prahls død tillige provst.
- 9) Chr. Heinr. Bruhn, f. Augustenborg 1828, d. Rørby på Sjælland 1896. Blev i Haderslev til 1877, derefter præst i Gram, hvortil greverne havde kaldsret. Det var den dansksindede Bruhn, der i 1881 begravede Hans Krüger i Bevtoft. 1887 til sin død præst og provst i Rørby på Sjælland.
- 10) Jens-Sinius Johansen, f. Nakskov 1827, d. Svanninge 1902. Kom 1860 til Haderslev, afskedigedes 1870 efter Prahls død, derefter præst i Odense og Svanninge på Fyn.
- 11) J. Johansen meddeler i sine erindringer, „Oplevelser i Sønderjylland“ (1899), s. 77, at provst Prah udtrykkeligt havde sagt: „Jeg ønsker ingenlunde at fjerne Dem fra Deres embede“.
- 12) Detlev Friedr. Petersen, f. Haby ved Wittensee 1810, d. Haderslev 1884. Afskedigedes 1850 som rektor i Tønder, derefter privatskolearbejde i Kiel, senere institutbestyrer i Marne i Ditmarsken, 1864—1879 subrektor i Haderslev.
- 13) Peter Hiort, f. Haderslev 1805, d. Flensborg 1899. Afskedigedes 1851 som diakon i Broager, 1855 ansat som præst i Meldorf, 1864—1888 præst i Hoptrup.
- 14) Daniel Chr. Møller, f. København 1816, d. Fakse 1904. Kom 1851 til Vonsbæk, 1861 til Hoptrup, afskediget 1864, 1865 præst i Hårby, 1873—95 i Fakse.
- 15) Theodor Otto Wilh. Hieron. Groth, f. Hohenfelde i Holsten 1832, d. 1893. Præst i Enge 1860, i 1864 konstitueret først i Skrydstrup, senere i Vilstrup, 1865 præst i Oksenvad, 1880—90 i Maugstrup-Jegerup.
- 16) Hermed menes det mest tysksindede, se S. mdsskr. 1953, s. 57—58.
- 17) Erich Peter Frederik Raben, f. Hatting ved Horsens 1805, d. 1893 Åbenrå. Afskediget 1850 i Stenderup, i mellemkrigsårene præst i bl. a. Schenefeld, Hull, Hohenwestedt, 1864 kst. i Varnæs, præst i Halk 1864—78.
- 18) Jens Peter Windekilde, præst i Vilstrup 1817—39, og Chr. Wollesen Meyer, præst i Vilstrup 1840—50, derefter afskediget, d. 1859 som præst i Ruchheim i Bayr. Pfalz.
- 19) Johs. Sass fra Delve var død i 1863, og der er her tale om Detlef Sass, f. Stelle 1813, d. 1897. Han blev 1865 diakon i Nortorf.
- 20) Carsten Petersen læser „ein olle Kräg“, en gammel krage, i stedet for „ein alter Kauz“.
- 21) Otto Georg Grauer, f. Ris 1818, 1850 afskediget i Hjordkær, derefter præst i Schwelm i Westfalen, 1864—92 præst i Vilstrup. Om hans familie se bl. a. S. mdsskr. 1953, s. 93—94.
- 22) Harald Vald. Rasmussen, f. Føns 1821, d. Frederiksberg 1891. 1851—1864 præst i Halk, nært knyttet til bl. a. Nis Lorenzen Lilholt, hvis levned han beskrev (1861). Efter fordrivelsen skolemand i hovedstaden, udnævntes 1884 til titulær professor.
- 23) Friedr. Dücke Sigismund Matzen var præst i Vonsbæk fra 1864 til sin død i 1867.
- 24) Heinr. Philipp Aug. Eckell, f. Slesvig 1821, d. 1909. Præst i Hammelev 1864—1870, i Vedsted 1870—96.

- 25) Harald von Bruun-Neergaard, f. Ratzeburg 1827, d. Aller 1867. Var i 1864 konst. i bl. a. Klipleve (se S. mdsskr. 1955, s. 84), Starup-Grarup, derefter præst i Aller 1864—67.
- 26) Hans Peter Kofoed-Hansen, f. Astrup (Såby sogn) 1813, d. København 1893. Kendt under forfatternavnet Jean-Pierre, stærkt Kierkegaard-påvirket, emeritus 1883, katolik 1887.
- 27) Hans Andr. Theodor Dreesen, f. Åbenrå 1821, d. 1894, blev 1864 præst i Hjordkær, 1878 i Åstrup ved Haderslev. — Til Tyrstrup-Hjerndrup kom Chr. Aug. Valentiner, der var blevet afskediget fra dette kald i 1850.
- 28) Joh. Chr. Jacobsen, f. Klipleve 1825, d. 1898, 1854—61 præst ved Frederikskirken på Christianshavn, 1861 præst i Bøel, 1864—94 i Starup-Grarup, fader til præsten i Skærbæk omkr. århundredskiftet.
- 29) Peter Kragh, f. Gimming ved Randers 1794, d. Øsby 1883. Præst i Øsby 1850—1881.
- 30) Hans Bøllelose, f. Odense 1804, d. Åstrup 1877, præst i Åstrup 1851—1877.
- 31) Laur. Chr. Hagen, f. Merløsegård 1808, d. Kerteminde 1880. Præst i Mjolden 1841, i Stepping 1850—67, derefter valgmenighedspræst i Kerteminde.
- 32) Joh. Jac. Herm. Nansen, f. København 1813, døbt 1828, død København 1884. Præst i Aller-Taps 1855—64 og i Taps alene 1864—84. Hans fader var etatsråd Mendel Levin Nathanson.
- 33) Peter Høy Aaby, f. Horsens 1801, d. Vejle 1874. Præst i Hejls 1850—70.
- 34) J. Johansen: Oplevelser i Sønderjylland, s. 183—184.

Hjortbæk - Kalbymark

Af P. O. Andersen

I Sønderjydsk månedsskrift nr. 7 fra 1945 fremkom under overskriften „Hjortbæk“ en lille artikel, som hovedsagelig drejede sig om jordområdet Kalbymark beliggende i det sydøstlige hjørne af Brøns sogn. Det hørte ind under Tørring len og havde i sin tid været samlet om en større gård, hvis bygninger dog som følge af tidernes ugunst var gået i forfald og udslettet, hvorefter jorden var fæstet ud til bønderne i Astrup, Søndernæs og Holm og for en del også til bønderne i Nørre Skærbæk samt præstegården i Skærbæk. Da skellet mellem parcellerne som oftest var noget udflydende, førte det tit til stridigheder mellem fæsterne og ikke mindre, hvor sognegrænsen spillede ind. Flere gamle dokumenter vidner om stadig tilbagevendende tvistemål, og i førnævnte artikel udtales formodning om, at selv efter en afstening af grænserne var uoverensstemmelserne sikkert ikke dermed afsluttede. At formodningen var rigtig, viser et senere fremkommet „Tings Winde“ fremdraget igen på Hvidding herredsting den 29. January An. 1725 og af Ivar Lorentzen i Astrup begæret genlæst. Det blev nok taget til efterretning, men 14 år senere måtte det tages frem igen, da de ansatte grænser ikke blev tilbørligt respækeret.

Fra denne episode, der foregik på åstedet den 12. maj 1739 har vi følgende uddrag af tingbogen:

C. 6. Zwölf Schilling.

1739 Harboe.

Udi Compromis Sagen samtl. Nør Scherrebecks Lods Eiere paa Ene og samtl. Lods Eiere af Astrup, Holm og Syndernis beklagte paa den anden Side.

Anlangende Mark Skiellet imellem Kongl. Mayst. Eene Mark, Kalby Mark kaldet, som begge udi Contradiction bøgerene Parter til Fæste af Hadersleff Amtshuus Besidder, end også Nør Scherrebeck Mark, hvor da Klagere formener, at være af Beklagde ved Udpløyning Synden for Kalby Mark fornermet p. p.

Landeres og kiendes af os, nærværende Kongl. Mayst. Herritz- og Ridefogder udi Hvidding Herret, som af begge Parter begierte Compromissarier efter at Sagen grundeligen formedelst Øyen-Siun Paa Aastedet og Documenternis sammt Parternis Mundlige Anbringen nøye be-
tragting er undersøgt og overveyet, hermed for Ret:

Eftersom der bliver os fremlagt og af begge Parter Holdes for rigtig en u-skadet Tings Winde forfattet udi en Ekstrakt af Hvidding Herritz Ting-bog de dato d. 29. January An. 1725. Som i sig holder, at Anno M. D. L. XXXIII Mandag efter Invocavit Søndag til Hvidding Herritz Ting er oplært og fornyet et Sandemand-Bref af Dato Anno Domini M. D. X. L. V. Mandag næst efter purificationis Marie Dag: udi hvilket autentic Document Kongl. Mayst. Eene-Mark Kalby-Marks Grentzer og Market-Skiel, med de omliggende Byer grundeligen i alle Ender er forfattet og betegnet.

Hvor da iblandt andet Skiellet imellem foromrørte Kalbye-Mark og Nør-Scherrebeck Mark tydeligen bliver beskreven, at det samme skal gaa fra dend Sten, der er sat Westen Adel-Weyen, til en Sten Synden ved Hjortbæk Ende, og nu begge disse Steene af os bliver befunden saaledes, som Tings-Winden det betegner:

At efter saadanne Lovlige bevisligheder og Øyen-Siun det rette og sande Market-Skiel mellem foromrørte Kalby-Mark og Nør-Scherrebeck Mark bør have og beholde sin rigtige Gang fra bemelte Steene Westen Adel-Weyen udi en liige Linie indtil dend udi Tings-Winden betegnede Steen Synden ved Hjortbæk. Til med de Astrupper, Holm og Syndernisser Lods Eiere bør fra sig lægge og afstaa ald dend Deel de over bemelte Linie Synden for deres Agerender haver ud — og Scherrebeck for nær pløyet, saasom saaledes Skiellet af os kient vorder og hvorefter begge Parter efterdags sig haver at rette.

Omkostning til denne Compromis betales af begge Parter ligemeget med enhver af dennem paa de anvente Bekostninger.

Publicatum paa Aastedet Kalby-Mark d. 12. May 1739.

N. H. Bentzen

D. Musmann.

For at forstå anledningen til den her omhandlede strid, hidrørende fra, at de enkelte lodsejere i Astrup og Søndernæs pløjede udenfor deres enemærker, må der henvises til en slags udskiftning, som fandt sted i 1684, og om baggrunden for denne kan meddeles følgende, som har sit udspring i tiden efter pesten „den sorte død“ i 1300 tallet.

I Danmark, hvor jorden på den tid kun i ringe grad var samlet omkring herregaardene, mærkedes den sorte døds virkning derpå, at mange gårde blev øde. Og fra nu af og op til bondereformernes tid høres der aldrig tale om overbefolkning, men stadig klager over de øde gårde.

Landsbyens gårde lå den gang i fællesdrift, og herremændene havde deres fæstejord liggende spredt rundt om i landet. De kunne da ikke lægge de øde gårdes jord ind under hovedgården, og de store skatter og afgifter gjorde, at bønderne næppe brød sig om mere jord, end der var nødvendig for deres

udkommes skyld. Så var det langt mere økonomisk at fæste og udnytte den øde gårds græsning uden at svare noget videre deraf. Det var det, der skete den 24. marts 1684.

Brøns præstearkiv giver herom følgende meddelelse:

Anno 1684 den 24. Marts vare vi af Astrup, Søndernis og Holm efter den gunstig fromme Øfrigheds Retsindige Benaadning paa Kalbymark tilsammen, hvor Kongl. Majestæts Herritsfoged Seignr. Lange selv, Paa Kongl. Majst. Ridefogeds vegne Højachtbare hans Andersen tilligemed Tingskriveren Gregers Pedersen. Hvor vi samme tid udi velbemeldte Vores, Bondefogdes nerverelse kaste Lod med de Skærbæk Bys Ejere, som Tredie Parts lodtse Ejere til om rorte Kalbymark Ere.

Och kaste lod med Herredsfogdens Kniv, Hvor Anders Nielsen som Astrup og Syndernis Byers fuldmæchtiger bekom hans Vilie, Vesters at ligge, Og saa efter rigtig Afdeling tilkommer enhver udi Astrup, Syndernis og Holm, saa og Skærbæk By som følger:

Jens Andersen i Astrup	til 2 Ottinger,	4 Skar (a. 3 Alen)
derved Anders Nielsen	til 3 „	6 „
Fedder Beyer i Astrup	til 3 „	6 „ er 16 Skar.
Skærbæk By	en 3. Part	8 „
Gregers Pedersen Tingskriver		8 „
Jebs Gaard i Astrup		8 „
Skærbæk By	en 3. Part	8 „
Anders Nielsen	igen en Gaard	8 „
Fedder Beyer	„	8 „
Skærbæk By	en 3. Part	8 „
Jens Lassen	vesten Vejen	8 „
Fedder Lauritsen	østen Vejen	8 „
Skærbæk By	en 3. Part (til Præstegaarden)	8 „
Bertel Mathiesen		6 „
Hans Michelsen		6 „

Hermed har Astrup by fået sin part, hvorefter der fortsættes med fordeling til Vandborg og Søndernæs. Det ses dog ikke heraf, at Skærbæk by har været parthaver i denne, hvad den dog tildels må have været.

Dette fremgår nemlig af en overenskomst dateret den 17. juli 1691 og afsluttet mellem præsten i Skærbæk, Martinus Nissen og præsten i Brøns, Peder Ægidius Dahler om tienden af Kalbymark. Ifølge denne skal Skærbæk præsten have hele tienden af Astrup og af den jord, han har i Søndernæs og den, som Knud Bertelsen i Søndernæs har i brug, medens præsten i Brøns kun får tiende af resten af jorden, der tildeltes Søndernæs. Det har de to embedsbrødre vel kaldt at dele broderligt, skønt arealerne nærmest var lige store.

Det ville ikke have været uden interesse, hvis man kunne have fastslået beliggenheden af det i det gamle tingsvidne af 1545 nævnte byggested. Det må dog nærmest anses for ugørligt, så meget mere som en i 1902 foretagen damppløjning i 80 cm dybde har vendt op og ned på mulige rester af den udslettede gård. For få år siden skete der imidlertid det, at der på et mindre område af granbeplantningen viste sig sygdomsangreb, hvorefter de fleste

af træerne der blev fældet. Der blev derefter gravet huller og plantet løvtræer, og under dette arbejde stødte arbejderne på en del teglstensbrokker. Det blev dog ikke videre omtalt og heller ingen undersøgelser foretaget, og først for et par år siden kom det igen på tale; området blev nu nærmere stedfæstet, før sagen gik helt i glemme. Stedet findes ca. 250 m nord for Kalbymarks søndre grænseskel og ca. 50 m vest for den tids hovedvej, den gang kaldet Adelvejen nu Brøns Møllevej.

Hjemmetysker

I SM 1954, s. 156, efterlyser bibliotekar Poul Kürstein oplysninger om ordet hjemmetysker for at få dets historie og karakter belyst. C. H. Friis forklarer i SM 1955, s. 46, ordet således: en tysksindet dansker eller en fortysket dansker. En forklaring, som de fleste vel nok vil underskrive, men når Friis mener, at ordet stammer fra fremmedherredømmet (1864—1920), er det ikke rigtigt.

Jeg har fundet ordet anvendt første gang af Laurids Skau i hans bog: Hans Nissen i Hammelef, der oprindeligt var trykt som artikelrække i Dannevirke 1857. Skau skriver her (Dnv. nr. 168 af 23/7 1857, spalte 3): "... navnlig indvandrede tyskere, til hvilke adskillige hjemmetydkere sluttede sig." Skau bruger kun ordet denne ene gang i den 125 sider store bog, og det samme gør han i sit store værk om Peter Hiort Lorenzen, der blev udgivet i 1865, men som må være skrevet i tiden mellem 1857 og Skaus død i 1864. Der står her s. 213: "... i hvilken retning hjemmetydkere selvfølgelig også bearbejdede bønderne ...".

Det er derfor sikkert rigtigt, når Ordbog over det Danske Sprog (ODS) tillægger Laurids Skau ordets oprindelse; men det har næppe været meget anvendt dengang, den almindelige betegnelse for hjemmetyskeren var som bekendt slesvig-holstener.

At ordet ikke har været i almindelig brug, synes at blive bekræftet af følgende: H. P. Hanssen skriver i en afhandling om tysk gudstjeneste i Nordslesvig i Sønderjydske Årbøger 1890, s. 287: "... hos den indfødte tysksindede befolkning ..." og "... fordi „tyskerne“ i Ravsted holder fast ved deres modersmål ...", hvor ville det have været naturligt, at han havde anvendt ordet hjemmetysker. Det samme gælder for redaktør Jessens vedkommende. Han skriver i en artikel i Flensborg Avis af 11. september 1884 (her citeret efter: Redaktør i tale og skrift. Flensborg 1921, side 141 f): "... mange steder har man idelig været udsat for at overløbes af virkelige eller indbildte tyskere — d. v. s. indvandrede eller hjemmelavede —", også her ville det have været naturligt at benytte ordet hjemmetysker.

I den i ODS citerede lille pjeces „Hjemmetyskeriet“ af Fr. Hammerich (Kbh. 1864) gives der, synes det mig, en træffende forklaring på ordet. Det hedder her s. 3: „Det er de dansktalende hjemmetydkere, de hele og halve, de hemmelige og åbenbare, de naive og de bevidste“, og s. 4: „Hjemmetydkere — en eiendommelig benævnelse, den træffer sømmet lige på hovedet og skyldes den slesvigske bondes skarpe syn; „de er hverken fugl eller fisk, siger han, de er så tyske som en halepadde“.“

Til slut nogle citater fra tiden før 1900: H. P. Hanssen har ifølge Festskrift i tiden fra november 1884 til Februar 1885 skrevet en artikelserie i Dybbøl-Posten under titlen: Fra Hjemmetyskeriets verden.

Erik Skram: Hinsides grænsen. Kbh. 1888, s. 6: „Ejeren af grunden, en hjemmetysker ...“.

H. V. Clausen: Sønderjylland, en rejsehåndbog. Kbh. 1890, s. 14: „... findes der en del hjemmetyskere i Hoptrup sogn.“

A. D. Jørgensen: Ullerup sogns ældre historie i Sønderjydske Årbøger 1891, s. 39: „Man havde også dengang indfødte „hjemmetyskere“ ...“.

Johan Ottosen: Sønderjylland. Kbh. 1892, s. 19: „... hvor hjemmetyskerne var herrer.“

Sprogforeningens Almanak 1894, s. 59: „... en hjemmetysk bonde.“

Hans Petersen: På cykle gennem Sønderjylland. Haderslev 1895, s. 15: „I sognet mange hjemmetyskere ...“.

Ordet er her altid anvendt i den almindelige, kendte betydning, karakteriserende den indfødte tysker, men ikke som skældsord, i hvilken form jeg forøvrigt aldrig er stødt på det.

Olav Christensen.

Tysk og dansk historie

Af fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen

I „Sønderjydske årbøger“ 1939 søgte Cl. Eskildsen at gennemføre en sammenligning mellem det arbejde, der udførtes ved universiteterne på den ene side i Hamborg og Kiel, på den anden side København og Århus. Resultatet af hans undersøgelse var, at de to danske universiteter langt fra var så aktive med hensyn til grænselandets historie som de to tyske. „Fra Kiels universitet og fra særlige akademiske institutioner i Kiel rettes der en trommeild af historiske påstande mod vor grænse, der skal underminere vor gamle solide historiske ret i Sønderjylland og den nuværende grænses retsgrundlag. Vi har længe ventet efter svaret fra Københavns universitet. Vi har intet hørt! Vi håbede, at Århus universitet ikke blot ville tage hand-sken op, men også møde angrebene med kraftigt modstød. Vi er hidtil blevet meget sørgeligt skuffet!“

Der kom intet svar fra universiteterne på Eskildsens stærke ord. Kun professor dr. Troels Fink fra Århus afviste dem i en „Litteraturoversigt“ i årbøgerne to år senere; men svaret slog ikke rigtigt igennem.

I september 1953 prøvede jeg at undersøge, hvorledes forholdet imellem Kiels, Hamborgs og de to danske universiteter var, når det gjaldt sønderjysk historie, men da resultatet faldt ret nøje sammen med Eskildsens, blev de dengang kun meddelt til medlemmerne af styrelsen for „Historisk samfund for Sønderjylland“. Dog er forholdet noget forbedret for de danske universiteter. Der tør endnu gøres opmærksom på, at professor Finks dok-
torafhandling med emne fra sønderjysk historie er den eneste af den slags

siden 1941. Et forsøg på i 1939 at oprette et sønderjydsk institut ved Århus universitet strandede den gang. Nu tør vi jo håbe, at Sandbjerg slot kan blive et centralsted for historisk arbejde på dansk i og om Sønderjylland.

Hidtil er den senere tids historiske arbejder gået udenom vore universiteter. Der er lægmænd nok, der gerne tager særspørgsmålet, især stedlige historieundersøgelser op; men det er mest blevet til småskrifter. En undtagelse er Vilh. la Cours prægtige bog om Danevirke og A. Svenssons bog om redaktør Jessen. De tør vel også blive nogen modvægt til, hvad de to store mindebøger af Nicolai Svendsen og M. Refslund Poulsen siger. Deres fremstilling af modsætningerne i indre sønderjydsk politik under fremmedherredømmet har ikke kunnet undgå at blive noget ensidig.

Jeg sluttede min fremstilling til „Historisk samfund“ med ordene: „Vi trænger i Nordslesvig til hjælp til historisk granskning og til udgivelse af kildekrifter. Det er måske overflødigt at sammenligne, hvad der sker i Sydslesvig; men det kan ikke være overflødigt at kalde på vore universiteters og faghistorikeres arbejde på dette særlige område og på det offentliges — stats og kommuners — pligt til at stille de nødvendige penge til rådighed.“

Der er i de senere år også i Sønderjylland kommet mange, tit ret gode sognehistorier, de fleste vistnok også de bedste i Sydslesvig, og det synes næsten utroligt, hvor megen stedshistorie, der er fremkommet i sydslesviske og holstenske aviser og tidsskrifter. Her kan som en enkelt bog nævnes 23. bind af „Nordelbingen“, et stort og smukt udstyret værk, som i mange måder kan sidestilles med „Sønderjydske årbøger“, hvor man dog ikke må glemme, at „Nordelbingen“ kun er et af mange tidsskrifter med emner fra sydslesviske og holstensk historie. I det foreliggende bind af „Nordelbingen“ findes ikke meget stof fra Sønderjylland. Der er en afhandling af dr. Ellen Redlefsen om gamle brudekister fra Angel og af Irmgard Schleppe om stuk i Slesvig-Holsten, hvor også et par stuklofter i Sønderjylland omtales. I det hele synes kunstindustrien i dette (og i andre) tyske tidsskrifter at træde stærkere frem end i danske. Glædeligt er det at se, at der ikke findes andre udfald mod danske i Sønderjylland end i optrykket af et brev fra digteren Fehrs fra året 1914. Det er en sand fornøjelse at møde tysk historisk arbejde i den form, som her foreligger. Fællesskabet med dansk ses her at nå langt ud over Danevirkeforskningen, hvor vi længe har mødt det. Netop i de stedligt afgrænsede emner, som foreligger her, er der i de sidste år store fremskridt at finde, selv om vi endnu nødigt skal tale om „en ny fase“. Vi kan lære af hinanden, men kan ikke glemme, at grænsen endnu ikke, om nogen sinde, kan være bro alene. Der må samtidigt også, når der tales om historie, være både bro og bølværk.

Dog har man sikkert lov at glemme det, når man tager 2. hæfte af „Geschichte Schleswig-Holsteins“ i hånden. Det bringer ind-

ledning til og en del af professor Gustav Schwantes: „Die Urgeschichte von Schleswig-Holstein“. Det er rimeligt at lægge dr. Johannes Brøndsteds tre store bind, hvoraf det sidste udkom 1940, ved siden af, og så er det første, man kan glæde sig ved, tonen i begge værker, det fællesskab i opfattelse, som findes i begge. Schwantes har den fordel, at hans værk er nyere. „Den meget større finhed, hvormed geologernes og pollenanalytikernes undersøgelsesmetoder har opnået i den allersidste tid, åbner mulighed for at tegne billedet af det sent glaciæle landskab med dets dyre- og planteliv med større rigtighed og farvekraft, end det endnu for kort tid siden var muligt.“ Schwantes fremstilling er lidt tungere end Brøndsteds; men det ligger vel allerede i forskellen mellem tysk og dansk. Derimod lyder det aldeles lige tiltalende, når Brøndsted taler om de tyske arkæologer og deres arbejde, eller når Schwantes taler om danske. Emnet er det samme, om det gælder Danmark eller Holsten. Det omfatter en fælles arbejdsmark. Begge steder må opgaven være uden andet end faglige hensyn at finde sandheden om det land, vi lever i, om dets og dets folks skæbne, så langt vi kan følge dem tilbage og indtil vore dage. Som vi er glade og taknemelige for dr. Brøndsteds værk, ser det ud til, at man syd for grænsen vil kunne blive det ved, hvad professor Schwantes skriver.

På dette område er gensidig hjælp kun af det gode. Hvad der findes og fortælles syd for grænsen, kan kun være til hjælp for danske arkæologer og historikere og omvendt.

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Aksel Michelsen

Kul- og Trøelsthandel

Tønder Telefon 21111

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres

ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Graasten

Andelsslagteri

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Lolland-Falsters

Folketidende

Stiftets største Blad

Nykøbing F.

.Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

Svend Kirchheiner

aut. Installatør

Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 22045

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9—12 & 2—4
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Snoghøj ^{Gymnastik- højskole} Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard.

SønderjydsK Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Haslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Reel-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved He-
vendelse til

Peter Kæs
Rektor, Haslev

VALLEKILDE Folkkehøjskole

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Brede Sogns Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Restaurant *Grænsen*

C. Heiselberg
Krusaa

Paul Thomsen

Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens